

Empatia przyszłych nauczycieli a ich wrażliwość międzykulturowa

Streszczenie: Artykuł ma charakter empiryczny. Prezentuje wyniki badań, których celem było określenie poziomu empatii oraz wrażliwości międzykulturowej przyszłych nauczycieli. Przygotowanie nauczycieli do realizacji wychowawczej funkcji szkoły, szczególnie w obecnej sytuacji spowodowanej wojną w Ukrainie i przyjęciem do polskiego systemu edukacji około 200 tys. ukraińskich dzieci, wiąże się z koniecznością odpowiedniego przygotowania kandydatów do tego zawodu. Ważne w tym kontekście jest określenie empatii jako zdolności do pełnego szacunku rozumienia drugiej osoby, ukierunkowującej i motywującej jednostkę do zachowań prospołecznych, oraz wrażliwości kulturowej rozumianej jako wskaźnik międzykulturowej zdolności komunikacyjnej, przejawiającej się w gotowości do wchodzenia w interakcje z osobami pochodzącymi z różnych kultur. Badanie przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem zrewidowanej wersji Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego innych ludzi autorstwa Andrzeja Węglińskiego oraz Skali Wrażliwości Międzykulturowej opracowanej przez Guo-Ming Chena i Williama J. Starostę w polskiej adaptacji Dariusza Majerka i Mariusza Korczyńskiego. Badaniem objęto studentów kierunków nauczycielskich z różnych uczelni wyższych w Polsce. Uzyskane wyniki badań ukazują potrzeby w zakresie przygotowania pedagogicznego przyszłych nauczycieli do jak najpełniejszego wypełniania ich roli zawodowej.

Słowa kluczowe: empatia, wrażliwość międzykulturowa, nauczyciel, studenci, wychowanie, edukacja międzykulturowa

Wstęp

Początek lat 20. XXI wieku przyniósł radykalne zmiany w funkcjonowaniu ludzi w wielu obszarach. W grudniu 2019 roku rozpoczęła się pandemia

koronawirusa SARS-CoV-2, która spowodowała śmierć wielu ludzi, a także olbrzymie poczucie zagrożenia dla zdrowia i życia, ograniczenie aktywności człowieka, przymusową izolację, zdalną pracę i nauczanie, zaburzenia zdrowia psychicznego, poczucie niepewności i silnego stresu. Dwa lata po rozpoczęciu pandemii, 24 lutego 2022 roku, rozpoczęła się inwazja Rosji na Ukrainę. W efekcie działań wojennych śmierć poniosło tysiące osób. Wśród obywateli państw europejskich nasiliło się poczucie braku bezpieczeństwa. W obawie o własne zdrowie i życie od 24 lutego 2022 roku ponad 13 mln osób (Operational Data Portal – Ukraine Refugee Situation) – w tym głównie matki z dziećmi – opuściło Ukrainę, szukając schronienia najczęściej w innych państwach europejskich. Kraje Unii Europejskiej przyznały osobom uciekającym przed wojną prawo do pobytu, pracy i nauki. 1 września 2022 roku w polskich szkołach naukę rozpoczęło 185 tys. dzieci z Ukrainy. Taka sytuacja wymaga odpowiedniego przygotowania nauczycieli do realizowania nie tylko dydaktycznej funkcji szkoły, lecz także funkcji wychowawczej. Biorąc pod uwagę wielomiesięczną izolację uczniów, spowodowaną zdalnym nauczaniem i jej konsekwencje w postaci między innymi depresji, niskiej samooceny i trudności komunikacyjnych, codzienny kontakt z osobami odmiennymi kulturowo może być dla nich trudny. Dlatego konieczne jest odpowiednie przygotowanie nauczycieli do właściwej realizacji wychowawczej funkcji szkoły, zwłaszcza umiejętność tworzenia klimatu sprzyjającego wszechstronnemu rozwojowi każdego z uczniów.

Osadzenie teoretyczne

Wychowanie w szkole powinno służyć kształtowaniu osobowości młodych ludzi, przekazywaniu im wartości, norm i zasad postępowania, a także przygotowaniu ich do pozytywnego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym kraju (Zubrzycka-Maciąg i Wosik-Kawala, 2015). Zachodzące we współczesnym świecie i edukacji zmiany obejmują przygotowanie obywateli w zakresie funkcjonowania w społeczeństwie wielokulturowym. Odpowiedzialność za jakość tego przygotowania w dużym stopniu spoczywa na szkole, która powinna realizować edukację międzykulturową, przejawiającą się między innymi „otwarcie na kontakty z ludźmi z innych grup narodowościowych, etnicznych, kulturowych, wyznaniowych, poznawaniem Innych i ich kultur, podejmowaniem wspólnych poczynań kulturalnych i oświatowych, wzajemnym wzbogacaniem kultur, przełamywaniem stereotypów, kształtowaniem poczucia wspólnotowości, integracją, określaniem uniwer-

salnych humanistycznych wartości” (Lewowicki, 2017, s. 21). Szkoła powinna być postrzegana jako miejsce bezpieczne, „w którym stawia się wyzwania, stwarza sytuacje trudne, które inspirują do działania i współpracy z rówieśnikami, kreuje doświadczenia, dzięki którym uczeń przeżywa emocje, rozwija intuicję i myślenie, pobudza ciekawość. W takiej szkole uczeń doznaje przyjaźni, życzliwości i pomocy w sprośtaniu wymaganiom i wyzwaniom, jakie stwarza życie i otaczająca rzeczywistość” (Szempruch, 2011, s. 250). To ważne miejsce kształtowania postaw młodego człowieka (Szempruch, 2021).

Efektywność oddziaływań wychowawczych nauczyciela w zakresie wychowania międzykulturowego zależy od posiadania przez niego określonych cech osobowości oraz umiejętności psychopedagogicznych. Szczególne znaczenie w tym aspekcie odgrywają umiejętność rozumienia empatycznego innych ludzi oraz kompetencje do komunikacji międzykulturowej, a zwłaszcza jej głównego wymiaru, jakim jest wrażliwość międzykulturowa. Rozumienie empatyczne umożliwia spoglądanie na świat z punktu widzenia innych osób, przełamuje uprzedzenia, stereotypy, toruje drogę tolerancji i akceptacji różnic między ludźmi (Potempska i Sobieska-Szostakiewicz, 2003, s. 13), ukierunkowuje i motywuje jednostkę do zachowań prospołecznych (Węgliński, 2010). Nauczyciel empatyczny potrafi zrozumieć sytuację ucznia, jego stany emocjonalne i motywy postępowania. Ta umiejętność jest szczególnie ważna w odniesieniu do uczniów pochodzących z rodzin funkcjonujących w różnych kulturach. Istotne dla efektywnego wychowania jest posiadanie przez nauczyciela również wrażliwości międzykulturowej rozumianej jako „zdolność do rozwinięcia pozytywnej emocji w kierunku zrozumienia i docenienia różnic kulturowych, które promują odpowiednie i skuteczne zachowanie w komunikacji międzykulturowej” (Chen i Starosta, 1997, s. 9). Zatem osoby mające kompetencje do komunikacji międzykulturowej mają nabyte zdolności poznania własnych i obcych skryptów kulturowych, wykazują pozytywne odczucia, uznając, szanując, a nawet akceptując różnice kulturowe, potrafią skutecznie nawiązywać interakcje w procesie międzykulturowym (Korczyński i Majerek, 2021, s. 189).

Założenia metodologiczne badań własnych

Celem badań było określenie poziomu empatii oraz wrażliwości międzykulturowej przyszłych nauczycieli. Główny problem badawczy sprowadzał się do pytania: Jaki jest poziom empatii i wrażliwości międzykulturowej badanych studentów kierunków nauczycielskich? W kontekście tak określonego głów-

nego problemu badawczego posłużono się dodatkowymi pytaniami szczegółowymi: Jaki jest poziom empatii przyszłych nauczycieli? Jaki jest poziom wrażliwości międzykulturowej przyszłych nauczycieli? Czy istnieją, a jeśli tak, to jakie, zależności między wrażliwością międzykulturową wraz z jej wymiarami i empatią, w tym jej sferami? Badanie przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego. Do zdiagnozowania rozumienia empatycznego badanych osób zastosowano zrewidowaną wersję Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego innych ludzi (KRE II) autorstwa Andrzeja Węglińskiego. Narzędzie to służy do pomiaru empatii rozumianej jako zdolność psychiczna motywująca jednostkę do szukania bliskości z innymi ludźmi. Wykorzystana w badaniu wersja KRE II umożliwia analizę uzyskanych wyników badań w zakresie pięciu syndromów (czynników): syndrom I – *Sympatyzowanie z innymi przeżyć przyjemnych i przykrych*, syndrom II – *Współodczuwanie z innymi przeżyć przyjemnych i przykrych*, syndrom III – *Wrażliwość na przeżycia innych*, syndrom IV – *Gotowość poświęcenia się dla innych*, syndrom V – *Wczuwanie się w stany i przeżycia innych* (Węgliński, 2010). Z kolei do oceny wrażliwości międzykulturowej przyszłych nauczycieli użyto Skali Wrażliwości Międzykulturowej opracowanej przez Guo-Ming Chena i Williama J. Starostę w polskiej adaptacji Dariusza Majerka i Mariusza Korczyńskiego (2021). Ocena poziomu wrażliwości międzykulturowej, zgodnie z instrukcją autorów narzędzia, wymagała analizy pięciu jej podskal (wymiarów): *Zaangażowania w interakcję*, *Szacunku dla różnic kulturowych*, *Pewności w interakcji*, *Przyjemności z interakcji* oraz *Uwagi/Pilności w interakcji*. Uzyskane wyniki surowe, zgodnie z kluczem opracowanym dla polskiej wersji kwestionariusza, przeliczono na normy zarówno dla całej skali, jak i jej wymiarów.

Badania prowadzono od lutego do lipca 2022 roku w formie online. Ze względu na podjętą problematykę w badaniu zastosowano celowy dobór próby, który polegał na objęciu badaniem osób będących studentami kierunków nauczycielskich.

Empatia przyszłych nauczycieli i ich wrażliwość międzykulturowa – omówienie wyników badań

W badaniu uczestniczyło 22 mężczyzn (10,73%) i 183 kobiety (89,27%), łącznie 205 osób. Odzwierciedla to wysoki wskaźnik feminizacji w profesji nauczycielskiej (Gromkowska-Melosik, 2013; Piróg i Wiejaczka, 2020). Wśród badanych 115 osób to mieszkańcy miasta (56,10%), a 90 osób to mieszkańcy

wsi (43,90%). Najmłodszy badany student miał 18 lat, a najstarszy 53, średnia wieku badanych wyniosła 23 lata i 6 miesięcy. Badani reprezentowali między innymi następujące kierunki studiów: filologia polska, filologia angielska, wychowanie fizyczne, chemia, lingwistyka stosowana, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna.

Ważnym obszarem badawczym podjętym w tej pracy było poznanie poziomu empatii badanych studentów kierunków nauczycielskich. Posiadanie przez człowieka tej umiejętności pozwala mu rozpoznać emocje innych ludzi, wczuć się w ich przeżycia, zrozumieć stany emocjonalne, w których się znajdują, a przez to lepiej ich poznać. Właściwe odczytanie uczuć i emocji innych osób, a następnie zrozumienie ich znaczenia dla danej osoby w znaczący sposób wpływa na jakość relacji interpersonalnych, a w efekcie na właściwe wobec niego zachowanie. Takie podejście wobec innych wpływa na obustronną interakcję, gdyż osoba, która czuje się zrozumiana, inaczej odbiera zachowania innych niż wówczas, gdy ma poczucie, że inni jej nie rozumieją (Wosik-Kawala, 2013, s. 227). Umiejętność ta jest szczególnie ważna w pracy nauczyciela dla całokształtu jego oddziaływań edukacyjnych.

Tabela 1. Poziom empatii badanych studentów

Poziom empatii	N	%
Niski	57	27,81
Przeciętny	99	48,29
Wysoki	49	23,90
Razem	205	100

Źródło: badania własne.

Na podstawie przeprowadzonych badań zauważono, że aż 27,81% badanych studentów kierunków nauczycielskich w zakresie rozumienia innych ludzi wykazuje znaczne trudności. Najlicniejsza grupa badanych studentów – 48,29% osiągnęła przeciętny poziom tej umiejętności, a tylko 23,90% to osoby, które potrafią rozpoznać przeżycia innych ludzi, zrozumieć je i przyjąć perspektywę drugiej osoby.

Zweryfikowana wersja Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego innych ludzi (KRE II) umożliwia analizę uzyskanych wyników badań w odniesieniu do pięciu podskal nazwanych przez autora narzędzia syndromami.

Tabela 2. Wyniki w zakresie empatii badanych studentów z uwzględnieniem podskal

Syndromy (podskale) KRE II	Średnia	SD
Syndrom I – Sympatyzowanie z innymi przeżyć przyjemnych i przykrych	20,34 (2,26)	3,04
Syndrom II – Współodczuwanie z innymi przeżyć przyjemnych i przykrych	9,56 (1,91)	2,19
Syndrom III – Wrażliwość na przeżycia innych	15,06 (2,15)	2,95
Syndrom IV – Gotowość poświęcenia się dla innych	11,97 (1,99)	2,53
Syndrom V – Wczuwanie się w stany i przeżycia innych	5,12 (1,71)	1,60
Empatia – wynik ogólny	67,75 (2,05)	9,99

Źródło: badania własne.

Analizę uzyskanych wyników badań w zakresie wyodrębnionych czynników oparto o średnie arytmetyczne, gdyż autor narzędzia nie dokonał w tym zakresie jego normalizacji. Ze względu na zróżnicowaną liczbę twierdzeń w poszczególnych podskalach uzyskane średnie arytmetyczne podzielono przez liczbę itemów tworzących dany czynnik. Uzyskane w ten sposób wyniki badań dla każdej z podskal podano w tabeli, zapisując je w nawiasach (Węgliński, 2010). Zgodnie z instrukcją zamieszczoną w KRE II badani swoje odpowiedzi zaznaczali na skali czterostopniowej, wybierając jedną odpowiedź, za którą otrzymywali od 3 do 0 punktów. Na podstawie przeprowadzonej analizy wartości uzyskanych przez badanych średnich arytmetycznych wynika, że we wszystkich syndromach wyniki badanych studentów są wyższe od przeciętnej możliwej do uzyskania. Najwyższy wynik empatii badana grupa studentów uzyskała w zakresie umiejętności *sympatyzowania z innymi przeżyć przyjemnych i przykrych* (2,26) – syndrom I. Należy jednak wyjaśnić, że „sympatyzowanie” rozumiane jest tu jako umiejętność dzielenia się własnymi odczuciami, które przeżywaliliśmy w podobnej sytuacji do tej, w której znalazł się nasz rozmówca (Węgliński, 2010). Zatem zamiast nastawić się na odbieranie odczuć rozmówcy następuje wymiana z nim własnych, podobnych doświadczeń. Dość wysoki wynik osiągnęli badani studenci także w zakresie syndromu III – *Wrażliwość na przeżycia innych* (2,15), co może wskazywać na umiejętność wglądu w czyjąś sytuację, położenie. Jednocześnie odnotowano dość niski wynik (1,71) w odniesieniu do syndromu V – *Umiejętności wczuwania się badanych w stany i przeżycia innych osób*. Wynik ten był naj-

niższy spośród wszystkich syndromów odnoszących się do empatycznego rozumienia innych ludzi.

Biorąc pod uwagę podjętą problematykę dotyczącą wrażliwości międzykulturowej przyszłych nauczycieli, interesujące wydało się poznanie, jakie posiadają oni doświadczenia w zakresie kompetencji do komunikacji międzykulturowej, rozumianej jako „zespół przekonań, nawyków oraz umiejętności, które pozwalają jednostkom na efektywne funkcjonowanie w środowisku wielokulturowym” (Misiejuk, 2013, s. 37). Na podstawie zebranego materiału badawczego zdiagnozowano wybrane uwarunkowania wrażliwości międzykulturowej i okazało się, że tylko 5 osób (2,44%) uczestniczyło w wymianie zagranicznej, na przykład w ramach programu Erasmus+. Natomiast zdecydowana większość badanych studentów kierunków nauczycielskich – 200 osób (97,56%) nie ma takich doświadczeń. Ważnym elementem komunikacji międzykulturowej jest znajomość języka obcego. Wśród badanych studentów kierunków nauczycielskich tylko nieliczni stwierdzili, że nie znają żadnego języka obcego (1,46%) lub znają wyłącznie podstawowe słownictwo (13,66%). Pozostali studenci ocenili własną znajomość języka obcego jako średnią – 75 osób (36,59%), dobrą – 76 osób (37,07%) i bardzo dobrą – 23 osoby (11,22%). Kolejnym ważnym aspektem – mogącym mieć związek z kształtowaniem się wrażliwości kulturowej – badanych osób jest podejmowanie przez nich aktywności podróźniczej, zwłaszcza poza granice kraju. Okazało się, że ponad połowa badanych (52,20%) kilka razy w życiu odbyła podróże zagraniczne, przynajmniej raz w roku wyjeżdża za granicę 10,73%, są też i tacy, którzy deklarują, że za granicę wyjeżdżają kilka razy w roku (2,93%). Wśród studentów biorących udział w badaniu (13,66%) nigdy nie było za granicą, a 20,49% badanych tylko raz w życiu podróżowała poza granice własnego kraju. Większość badanych studentów kierunków nauczycielskich zadeklarowała, że przed podróżą do kraju, który planują odwiedzić, interesuje się jego kulturą, zwyczajami i tradycjami (72,68%). Natomiast 27,32% badanych nie podejmuje takich aktywności. Respondentów poproszono również o udzielenie informacji na temat członków ich rodzin, w tym podejmowania przez nich pracy bądź nauki za granicą. W badanej grupie studentów aż 112 osób (54,63%) zadeklarowało, że przynajmniej jedna osoba z ich rodziny pracuje za granicą, a 39 badanych (19,02%) stwierdziło, że w ich rodzinach są osoby, które uczą się w innym kraju. Prawie co czwarty badany student (24,39%) ma w gronie własnej rodziny osobę pochodzącą z innego państwa.

Tabela 3. Wrażliwość międzykulturowa badanych studentów kierunków nauczycielskich

Kategorie	Średnia	SD	Poziom					
			NISKI		PRZECIĘTNY		WYSOKI	
			N	%	N	%	N	%
Zaangażowanie w interakcję	27,56	3,85	–	–	122	59,51	83	40,49
Szacunek dla różnic międzykulturowych	25,93	3,57	2	0,98	41	20,00	162	79,02
Pewność w interakcji	14,92	4,09	26	12,68	150	73,17	29	14,15
Przyjemność z interakcji	11,48	2,28	3	1,46	91	44,39	111	54,15
Uwaga/pilność w interakcji	11,14	1,81	2	0,98	124	60,49	79	38,54
Wynik globalny	91,03	11,70	–	–	139	67,80	66	32,20

Źródło: badania własne.

Uzyskane wyniki badań w zakresie wrażliwości międzykulturowej wskazują, że badana grupa studentów kierunków nauczycielskich posiada przeciętny (67,80%) i wysoki (32,20%) poziom zdolności do rozwinięcia pozytywnej emocji w kierunku zrozumienia i docenienia różnic kulturowych, promujących odpowiednie i skuteczne zachowanie w komunikacji międzykulturowej. Analizując poszczególne czynniki wrażliwości międzykulturowej, należy zauważyć, że aż 79,02% badanych studentów ma wysoki poziom określający ich szacunek dla różnic międzykulturowych, ponad połowa badanych (54,15%) osiągnęła także wysoki poziom wyników w zakresie przyjemności z interakcji. Natomiast w odniesieniu do pewności w interakcji najliczniejsza grupa badanych (73,17%) osiągnęła poziom przeciętny. Podobną tendencję można było zaobserwować w przypadku zachowań studentów dotyczących zaangażowania w interakcję i uwagi/pilności w interakcji – w odniesieniu do tych czynników większość badanych osiągnęła poziom przeciętny (analogicznie 59,51% i 60,49%). Należy także zauważyć, że wśród badanych były osoby odczuwające trudności związane z pewnością siebie w interakcji z osobami z innych kultur, aż 12,68% badanych uzyskało niski poziom tego typu umiejętności.

Kolejnym ważnym etapem prowadzonych badań było poznanie, czy istnieją, a jeśli tak, to jakie, związki między empatią z jej sferami i wrażliwością międzykulturową wraz z jej wymiarami.

Tabela 4. Związek między wrażliwością międzykulturową wraz z jej wymiarami i empatią oraz jej sferami

Czynniki wrażliwości międzykulturowej	Empatia											
	Syndrom I – Sympatyzowanie z innymi przeżyć i przykrych		Syndrom II – Współodczuwanie z innymi przeżyć i przykrych		Syndrom III – Wrażliwość na przeżycia innych		Syndrom IV – Gotowość poświęcić się dla innych		Syndrom V – Wczuwanie się w stany i przeżycia innych		Wynik ogólny	
	Korelacje	p	Korelacje	p	Korelacje	p	Korelacje	p	Korelacje	p	Korelacje	p
Zaangażowanie w interakcję	,384	0,00	,229	0,00	,268	0,00	,191	0,00	,280	0,00	,367	0,00
Szacunek dla różnic międzykulturowych	,381	0,00	,134	ni.	,178	0,01	,069	ni.	,171	0,01	,269	0,00
Pewność w interakcji	,236	0,00	–,001	ni.	,031	ni.	,069	ni.	,289	0,00	,162	0,02
Przyjemność z interakcji	,351	0,00	,050	ni.	,004	ni.	,002	ni.	,222	0,00	,178	0,01
Uwaga/pilność w interakcji	,211	0,00	,146	0,03	,237	0,00	,198	0,00	,118	0,09	,256	0,00
Wynik globalny	,427	0,00	,148	0,03	,191	0,00	,139	0,00	,307	0,00	,334	0,00

Źródło: badania własne.

Na podstawie przeprowadzonych analiz statystycznych można zauważyć, że istnieje istotna ze względów statystycznych współzależność między empatią i wrażliwością międzykulturową. Znak współczynnika korelacji wskazuje dodatni kierunek zależności między analizowanymi zmiennymi, co oznacza związek wprost proporcjonalny, natomiast jego wartość: 0,33 określana jest jako przeciętna.

Analizując wyodrębnione czynniki wrażliwości międzykulturowej, można zauważyć, że czynnik: *Zaangażowanie w interakcję* jest dodatnio skorelowany ze wszystkimi syndromami empatii, co oznacza, że wzrost zaangażowania w interakcję powoduje wzrost wartości we wszystkich sferach empatii. Gdy wzięto pod uwagę poszczególne syndromy empatii, okazało się, że Syndrom I – *Sympatyzowanie z innymi przeżyć przyjemnych i przykrych* jest skorelowany ze wszystkimi czynnikami wrażliwości międzykulturowej. Tego typu zachowania empatyczne korelują najsilniej z zaangażowaniem w interakcję (0,38) i szacunkiem dla różnic międzykulturowych (0,38). Zatem wzrost wyników w zakresie *sympatyzowania z innymi przeżyć przyjemnych i przykrych* będzie oznaczał wzrost wyników odnoszących się do wrażliwości międzykulturowej i jej wszystkich czynników.

Podsumowanie

Uzyskane wyniki badań wykazują, że nie wszyscy badani studenci kierunków nauczycielskich mają rozwinięte umiejętności empatyczne. Mimo to wyniki badań w zakresie poziomu empatii można uznać za zadowalające, zwłaszcza w kontekście badań prowadzonych przez Annę Grabowiec (2018) oraz Barbarę Kalinowską-Witek (2018). Wyniki badań przeprowadzonych przez A. Grabowiec wśród studentów kierunków nauczycielskich wskazują, że aż 60,68% badanych przejawia niski poziom empatii, a tylko 8,74% ma wysoki poziom tej umiejętności. Podobne wyniki uzyskała B. Kalinowska-Witek, badając studentów pedagogiki i pedagogiki specjalnej. Ponad połowę badanych studentów (58,3%) cechuje niski poziom empatii, a tylko 5,6% wysoki. Obie autorki w swoich badaniach zastosowały Kwestionariusz Rozumienia Empatycznego autorstwa A. Węglińskiego. Natomiast uzyskane w niniejszych badaniach wyniki w zakresie wszystkich syndromów empatii są zbliżone do wyników badań Andrzeja Węglińskiego przeprowadzonych w 2010 roku wśród studentów pedagogiki resocjalizacyjnej i opiekuńczo-wychowawczej z resocjalizacją. Niskie wyniki w zakresie empatii mogą być uwarunkowane różnymi czynnikami. Konrath wskazuje, że jednym z nich może być prefero-

wany od najmłodszych lat sposób spędzania wolnego czasu, skoncentrowany na grach komputerowych i oglądaniu telewizji, a zatem pozbawiony realnych, rzeczywistych interakcji z rówieśnikami (za: Pilarska, 2014). Również pandemia COVID-19 i jej konsekwencje w postaci między innymi zdalnego nauczania w znacznym stopniu ograniczyła te interakcje i zwiększyła u części młodych ludzi lęk społeczny.

Uzyskane wyniki badań w zakresie wrażliwości międzykulturowej wskazują, że badana grupa studentów ma przeciętny i wysoki poziom emocjonalnej gotowości do kontaktu z osobą odmienną kulturowo. Wyniki te są zbliżone do wyników badań Mariusza Korczyńskiego i Barbary Grabowskiej (2020) uzyskanych w 2018 roku wśród studentów pracy socjalnej oraz pracowników socjalnych. Natomiast odnosząc się do wyników badań przeprowadzonych przez Agatę Świdzińską i Wojciecha Maliszewskiego (2019) wśród studentów polskich i białoruskich, można zauważyć, iż uzyskali oni niższe wyniki w zakresie wszystkich wymiarów wrażliwości międzykulturowej niż studenci kierunków nauczycielskich biorący udział w prezentowanych badaniach.

Badania ukazały również istnienie związku między zdolnością rozumienia przez przyszłych nauczycieli innych osób i ich gotowością do wchodzenia w interakcje z osobami pochodzącymi z różnych kultur. Empatia umożliwia otwartość na drugiego człowieka, szacunek dla różnic kulturowych, zrozumienie tego, co się dzieje w interakcji międzykulturowej, tolerancję i otwartość wobec kultury innych osób, zaangażowanie w interakcję.

Przeprowadzone badania inspirowały do sformułowania kilku postulatów. Istnieje potrzeba rozwijania umiejętności empatycznych u studentów kierunków nauczycielskich. Uzasadnione staje się włączenie do programów studiów na kierunkach nauczycielskich treningu empatii, aby przyszli pedagodzy potrafili zrozumieć ucznia, jego postępowanie i sytuację, w jakiej się znajduje, co z pewnością przyczyni się do lepszej z nim relacji, zwiększenia poczucia bezpieczeństwa, zaufania, otwartości oraz lepszej komunikacji opartej na szacunku, co ma szczególne znaczenie w sytuacji, gdy w klasie bądź szkole znajdują się uczniowie z innych państw, o odmiennej od naszej kulturze. Podjęcie edukacyjnych wyzwań dotyczy także edukacji międzykulturowej, zwłaszcza w obecnej rzeczywistości, w której występuje duża mobilność i przemieszczanie się jednostek i grup. Komunikacja międzykulturowa stała się umiejętnością niezwykle pożądaną w pracy nauczyciela, warunkując jakość podmiotowych, opartych na wzajemnym szacunku relacji nauczyciel – uczeń i łamiąc tym samym różne stereotypy dotyczące osób odmiennych kulturowo. Należy także mieć na uwadze związki zachodzący między empa-

tią i wrażliwością międzykulturową, gdyż zaniedbując rozwój jednej z tych umiejętności, należy mieć świadomość pogarszania funkcjonowania w zakresie tej drugiej. Nie można zapomnieć, że szkoła oddziałuje nie tylko na uczniów, lecz także na środowisko społeczne, w którym się znajduje, dlatego niezmiernie ważne jest właściwe postępowanie nauczyciela, będące niejednokrotnie zachowaniem modelowym dla uczniów w różnych sytuacjach szkolnych i pozaszkolnych. Wychowanie międzykulturowe stanowi jeden z kluczowych warunków efektywnego wychowania, warunkując poczucie wspólnoty, akceptacji, szacunku i otwartości na drugiego człowieka.

Bibliografia

- Chen, G.-M. i Starosta, W.J. 1997. A review of the concept of intercultural sensitivity. *Human Communication*. 1, ss. 1–16. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED408634.pdf> (29.09.2022).
- Grabowiec, A. 2018. W trosce o empatycznego nauczyciela. *Edukacja – Technika – Informatyka*. 2 (24), ss. 236–241.
- Gromkowska-Melosik, A. 2013. Feminizacja zawodu nauczycielskiego – „różowe kołnierzyki” i paradoksy rynku pracy. *Studia Edukacyjne*. 25, ss. 85–100.
- Kalinowska-Witek, B. 2018. Samoocena studentów pedagogiki a ich empatyczne rozumienie innych ludzi. *Edukacja – Technika – Informatyka*. 3 (25), ss. 97–102.
- Korczyński, M. i Grabowska, B. 2020. Emocjonalna gotowość do dialogu z osobą odmienną kulturowo obecnych i przyszłych pracowników socjalnych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J*. 33 (1), ss. 247–265.
- Korczyński, M. i Majerek, D. 2021. Pomiar wrażliwości międzykulturowej w warunkach polskich. *Edukacja Międzykulturowa*. 2 (15), ss. 187–203.
- Lewowicki, T. 2017. Edukacja międzykulturowa – kilka lat później. Zmiana uwarunkowań, pytania o kondycję, wyzwania. *Edukacja Międzykulturowa*. 2 (7), ss. 19–36.
- Misiejuk, D. 2013. Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w świetle procesów samooceny w warunkach historycznego zróżnicowania regionu i procesów migracyjnych – komunikat z badań. *Pogranicze. Studia Socjologiczne*. 21, ss. 37–44.
- Operational Data Portal – Ukraine Refugee Situation. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (30.09.2022).

- Pilarska, P. 2014. Empatia, czyli kwestia przetrwania. *Psychologia w Szkole*. **3**, ss. 37–42.
- Piróg, D. i Wiejaczka, D. 2020. Fazy feminizacji profesji nauczycielskiej. Przykłady z wybranych krajów. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica*. **14**, ss. 132–146.
- Potempska, E. i Sobieska-Szostakiewicz, G. 2003. *Rozwój empatii i kompetencji społecznych. Program wychowawczo-terapeutyczny*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Szempruch, J. 2011. *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Szempruch, J. 2021. Szkoła w społeczeństwie wielokulturowym. *Edukacja Międzykulturowa*. **2** (15), ss. 56–72.
- Świdzińska, A. i Maliszewski, W. 2019. Afektywny wymiar kompetencji do komunikacji międzykulturowej studentów pogranicza polsko-białoruskiego. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J*. **32** (2), ss. 161–173.
- Węgliński, A. 2010. Zrewidowana wersja Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego innych ludzi – KRE-II. W: Wojnarska, A. red. *Diagnostyka resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, ss. 65–88.
- Wosik-Kawala, D. 2013. *Rozwijanie kompetencji emocjonalnych uczniów szkół ponadgimnazjalnych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Zubrzycka-Maciąg, T. i Wosik-Kawala, D. 2015. *Wychowanie w szkole. Wskazówki dla nauczycieli*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Empathy of future teachers and their intercultural sensitivity

Abstract: This article is empirical. It presents the results of a study aimed at determining the level of empathy and intercultural sensitivity of future teachers. Preparation of teachers to fulfil the pedagogical role of school, especially in the current situation caused by the war in Ukraine and the enrolment of approximately 200,000 Ukrainian children into the Polish education system, involves the necessity of adequate training of candidates for this profession. What is significant in this context is the definition of empathy, which should be understood as the ability to respectfully understand the other person and the inner power that guides and motivates an individual to pro-social behaviour. Another important element of that definition is cultural sensitivity understood as an indicator of cross-cultural communication ability, manifested in the readiness to interact with people from

different cultures. The study was conducted employing a diagnostic survey with the use of a revised version of the Empathic Understanding Questionnaire by Andrzej Węgliński and the scale of intercultural sensitivity developed by Guo-Ming Chen and William Starosta in the Polish adaptation of Dariusz Majerk and Mariusz Korczyński. The survey involved students in pedagogical faculties from various higher education institutions in Poland. The results of the study reveal the need for pedagogical preparation of future teachers to fulfil their professional role to the highest possible extent.

Keywords: empathy, intercultural sensitivity, teacher, students, education, intercultural education

Translated by Monika Pietrzyk